

שאתבע בה צרכי. אם הבנות יורשות, בדין הוא שירשו בני את כבודי".

אמר לו הקב"ה, "נצור תאנה יאכל פריה" (משלי כז, יח). בניך ישבו להם ולא עסקו בתורה; יהושע הרבה שרתך והרבה חלק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך; הוא היה מסדר את הספסלים והוא פורס את המחצלאות. הואיל והוא שרתך בכל כחו, כדאי הוא שישמש את ישראל שאינו מאבד שכרו".¹

זוהי הדרמה שמאחורי הקלעים בפרשתנו. משה, לא רק שנגזר עליו שלא ייכנס לארץ, הוא גם נידון לראות כיצד מדלגים על בניו בתהליך האיתור של יורשו. זו הייתה הטרגדיה האישית השנייה שלו.

אך כאן בדיוק מופיע, לראשונה בתורה, אחד הרעיונות המסעירים ביותר שלה. בישראל הקדומה היו שושלות. הכהונה, ולימים גם המלוכה, נמסרו מאב לבן. אך יש ביהדות, מראשיתה, גם יסוד עקבי של שוויון. למרבה האירוניה, ביטוי משכנע במיוחד ניתן לו דווקא מפי קורח המורד: "כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה'?" (במדבר טז, ג). אך לא רק קורח נתן ביטוי לתפיסה זאת. אנו שומעים אותה גם מפי משה עצמו: "ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם" (במדבר יא, כט). ושוב נשמעים הדברים מפי חנה המודה על לידת בנה:

ה' מוריש ומעשיר,
משפיל אף מרומם.
מקים מעפר דל,
מאשפת ירים אביון

הכתר המוצע לכולם

וידבר משה אל ה' לאמר, "יפקד ה' אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניו ואשר יבא לפניו ואשר יוציאם ואשר יביאם, ולא תהיה עדת ה' פצאן אשר אין להם רעה" (במדבר כז, טו-יז).

משה עומד לפני סוף חייו. מרים מתה השנה, וכך גם אהרן, ועתה ה' מורה לו: "עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל, וראיתה אתה ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך" (במדבר כז, יב-יג). הוא כבר יודע שלא יזכה לעבור את הירדן. עתה הוא מבקש מה' למנות לו ממשיך. האם עד כה הוא לא הרהר בכך?

חז"ל חדי הקשב הבחינו כי הדברים מתקשרים לפרשייה הקודמת, סיפור בנות צלפחד. הללו תבעו לקבל נחלה בארץ אף כי הירושה עברה מאב לבן ולאביהן לא היו בנים. משה הביא את עניינן לפני ה', וה' הורה לו להיענות לבקשתן והשמיעו הלכה חדשה: שכאשר אין בנים תירשנה הבנות. על רקע זה מבאר המדרש את מניעיו של משה לבקש למצוא לו יורש:

מה ראה לבקש הדבר הזה אחר סדר נחלות? אלא כיון שירשו בנות צלפחד אביהן אמר משה, "הרי השעה

להושיב עם נדיבים

וכסא כבוד ינחלם. (שמואל א' ב, ז-ח)

הרעיון מובלע כבר בציווי שנצטוונו על הקדושה: "דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: קְדָשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי, ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא יט, ב). אין זאת קריאה לכוהנים או לנביאים, לאליטה מקודשת, אלא אל עם שלם. יש ביהדות אינסטינקט עמוק של שוויון: התפיסה כי אנו אומה של יחידים העומדים איש איש לפני ה' במדרגה שוות גובה.

טעותו הגדולה של קורח הייתה לא במה שאמר, אלא במניע לאמירה. הוא היה דמגוג שניסה לתפוס את השלטון. לשם כך ניצל רגש עממי מושרש ועיקרון דתי מקודש. אף פעם לא היה קל להנהיג את עם ישראל, כי בעם הזה כל אדם נקרא להיות מנהיג. קורח שכח רק שכדי להיות מנהיג צריך גם להיות מונהג. אין מנהיגות בלי משמעת. יהושע ידע את זאת, ומתוך כך נבחר ליורשו של משה.

מסורת זאת מנוסחת בידי הרמב"ם כהלכה ב'משנה תורה':

בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה – זכה בו אהרן, שנאמר "וְהָיְתָה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם" (במדבר כה, יג). כתר מלכות – זכה בו דוד, שנאמר "זֶרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה, וְכִסְאוֹ כְּשֹׁמֵשׁ נִגְדִי" (תהילים פט, לז). כתר תורה – הרי הוא מונח ועומד ומוכן לכול, שנאמר "מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יִעֲקֹב" (דברים לג, ד): כל מי שירצה, יבוא וייטול. שמא תאמר שאותן הכתרים

גדולים מכתר תורה? הרי הוא אומר "בִּי מְלָכִים יִמְלְכוּ וְרוֹזְנִים יַחְקְקוּ צֶדֶק, בִּי שָׁרִים יִשְׁרוּ" (משלי ח, טו-טז) הא למדת שכתר התורה גדול מכתר כהונה וכתר מלכות.²

ההשלכות החברתיות והמדיניות היו מרחיקות לכת. לרוב אורך תקופת המקרא, כל שלושת הכתרים היו בתוקף. לצד הנביאים היו לישראל מלכים וכוהנים פעילים ששימשו במשכן ובמקדש. העיקרון השושלתי, הנחלת התפקיד מאב לבן, שרר בשניים מן התפקידים. אך עם חורבן בית שני חדלו המלוכה והכהונה לתפקד. המנהיגות עברה לחכמים, שראו עצמם יורשי הנביאים; כמאמר בפתיחה המפורסמת של מסכת אבות, "משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרה לאנשי כנסת הגדולה".

אין זה מובן מאליו. אפשר היה לצפות שחז"ל יראו את עצמם יורשי הכהנים, לא הנביאים. בימי המקרא, שומריה ומלמדיה הראשיים של התורה היו הכהנים. אלא שהכהונה הייתה שושלת. לעומת זאת, המנהיגות הנבואית לא עברה באופן הניתן לניבוי. כך כבר אצל אדון הנביאים, משה. העובדה שבניו לא ירשו ממנו את הנהגת העם ודאי גרמה לו צער פרטי עמוק, אבל הייתה בה נחמה רבתי לכלל. פירושה היה שכל אדם יכול, בדרך של משמעת והתמסרות, לשאוף למנהיגות רבנית ולכתר תורה.

כאן אנו מוצאים סתירה לכאורה במקורותינו. מצד אחד, התורה מתארת את עצמה, בפסוק שהרמב"ם ציטט, כ"מורשה": "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מֹרְשָׁה קְהִלַּת יִעֲקֹב". מנגד, בפרקי אבות

ובית הלל אומרים: לכל אדם ישנה. שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים.⁶

משלו למה הדבר דומה, לאשה שהיא מושבת תרנגולת על הביצים, מתוך הרבה היא מוציאה מעט ומתוך מעט אינה מוציאה כלום.⁷

אי אפשר לנבא איזה תלמיד יגיע לגדולות. על כן יש ללמד תורה לכול. את הברכה שיש בכך ממחיש סיפור מן הגמרא על האמורא רב. נביאנו כאן בתרגום מהארמית שבמקור:

רב נקלע למקום אחד [והייתה שם עצירת גשמים]. גזר תענית, והגשם לא בא. ירד לפניו שליח הציבור, אמר "משיב הרוח", ונשבה רוח. אמר "מוריד הגשם", והגשם בא. אמר לו רב: במה אתה עוסק? אמר לו, מלמד דרדקים אני, ואני מלמד בני עניים ובני עשירים כאחד, ומי שאינו יכול איני גובה ממנו שכר. ויש לי בריכת דגים, וכל מי שאינו רוצה ללמוד אני משחדו בדג ומרצה אותו עד שהוא בא ולומד.⁸

כמובן, לא בכל מקום ולא בכל זמן שררה הגישה הזאת. שום עם אינו מגיע לשלמות. והתיאבון ללמוד אינו מחולק שווה בשווה בתוך שום קבוצה. תמיד תהיה לאינטליגנטים ולמלומדים נטייה לראות עצמם מוכשרים יותר מאחרים, ולעשירים לממן לילדיהם חינוך טוב מזה שידם של הורים עניים משגת. ובכל זאת, במידה מרשימה וראויה לציון, קהילות ישראל הקפידו ששום ילד לא יוּרָד מקבלת חינוך, ושבת הספר והמורים ימומנו בכספי הקהילה. היהודים היו הראשונים שהנהיגו חינוך לכול – והם הקדימו בכך

עומדים רבותינו על כך שהתורה אינה ירושה: "רבי יוסי אומר... והתקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירושה לך".³ הפתרון הפשוט הוא שיש שני סוגי ירושה. "מורשה" ואפילו "ירושה" אינן "נחלה" אשר, כמו נחל, זורמת במורד הדורות. ירושה היא מעשה אקטיבי. היא מותנית בזכאות, אבל יש לפעול להשגתה.

תואר אצולה עובר מאב לבן. כך גם עסק משפחתי. ההבדל הוא שהראשון אינו מצריך מאמץ כלשהו מצד היורש, ואילו השני תובע ממנו עבודה קשה, כי בלי עבודה העסק יגווע. במשל זה, התורה דומה לעסק, לא לתואר. כדי לקיימה בידינו עלינו לעמול.

ביטוי יפהפה נתנו לכך חז"ל עצמם במדרש: "תוֹרָה צְנָה לָנוּ מִשֶּׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלָת יַעֲקֹב – אל תקרי מורשה אלא מאורשה".⁴ בשינוי קל, תוספת א והזזת הנקודה שמעל ש, אותה לנו הדרשן כי אף שיש יחסי הורשה בין התורה ליהודי, כדי שיזכה בה עליו לאהוב אותה.

חז"ל גיבו את קביעת ר' יוסי שהתורה אינה ירושה לנו. הם הקפידו שהאוריינות והלימוד לא ייכלאו בידיה של אליטה סגורה, והסתייגו משושלות של תלמידי חכמים: "ומפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהן? אמר רב יוסף, שלא יאמרו תורה ירושה היא להם".⁵ חז"ל עמדו על המשמר מפני גישות מדירות ללימוד התורה. לשמירה על שוויון נדרשת תמיד דריכות, כי תמיד יפעלו כוחות בכיוון ההפוך. אנו רואים זאת בוויכוח בין בית שמאי לבית הלל:

"והעמידו תלמידים הרבה" – שבית שמאי אומרים: אל יִשָּׁנָה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו וכן אבות ועשיר.

הכתר המוצע לכולם

את אומות העולם במאות שנים ואפילו אלפים. כתר תורה היה
אכן נגיש לכולם.

כאבו של משה היה נחמתם של ישראל. התורה נעשתה
ירושת כולם. העובדה שממשיכו לא היה אחד מבניו אלא תלמידו
יהושע משמעה הייתה שמסלול אחד של מנהיגות, המסלול
שבמבט היסטורי ורוחני התגלה כחשוב מכולם, יהיה פתוח לכול.
כתר תורה אינו זכות המוקנית בלידה. כבוד התורה ניתן לא למי
שנולד להורים הנכונים. בעולם שהתורה מכוננת ויוצרת, כל אחד
הוא מנהיג פוטנציאלי. כולנו יכולים להקנות לעצמנו את הזכות
לשאת את הכתר.

- 1 במדבר רבה כא, יד.
- 2 משנה תורה, הלכות תלמוד תורה ג, א.
- 3 משנה, אבות ב, יב.
- 4 ברכות נו ע"א.
- 5 נדרים פא ע"א.
- 6 אבות דרבי נתן (נוסח א), פרק ג.
- 7 אבות דרבי נתן (נוסח ב), פרק ד (בנוסח זה של אבות דרבי נתן מופיעה הפסקה
הקודמת, עם דעות בית שמאי ובית הלל, בצורה תמציתית הרבה יותר; אולם בנוסח
א חסרה פסקה זו, פסקת המשל).
- 8 תענית כד ע"א.